Tabakâtu'l-Mesâil

Müftî Kınalızâde Ali Çelebi Efendi

Çeviri & Dipnot
Bahaddin Karakuş

Arapça Aslını Tahkik
OrhanEnçakar

Yayın Tarihi:
17.02.2020

Müracaat:
numanidusuncemektebi.com

numani

Tabakâtu'l-Mesâil
[Kınalızâde]

Bismillâhirrahmânirrahîm

Bil ki[1] –Allah seni muvaffak kılsın- Hanefî ashabımızın mesâili üç tabakadır:

1. **Mesâil-i Usûl**; Zâhirü'r-Rivâye diye de isimlendirilir ki onlar mezhebin ashabından nakledilmiştir. Ashabımız; İmâm Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'dir. "el-Ulemâu's-Selâse" ("Üç İmam") diye de isimlendirilirler. Bunlara Züfer, Hasan b. Ziyâd ve Ebû Hanîfe'den ilim alan başkaları da eklenebilir. Bunlar aynı zamanda mütekaddimûn olarak da isimlendirilir. Ancak, Zâhirü'r-Rivâye denince yaygın ve galip olan üç imamın ya da onlardan birinin kavli olmasıdır.
Sonra bu mesâilü'l-usûl ya da Zâhirü'r-Rivâye olarak isimlendirilen meseleler İmam Muhammed'in kitaplarında bulunurlar ki; bunlar, *Mebsût (Kitabü'l-Asl)*, *Ziyadât*, *Camiu's-Sağîr*, *Camiu'l-Kebîr* ve *Siyer*'dir. Bu kitaplar, İmam Muhammed'den güvenilir kimseler tarafından nakledilmiş, mütevatir ya da meşhur olarak sabit olmuştur.

2. **Mesâilü'n-Nevâdir**; Onlar, zikredilen mezhep ashabından nakledilmiştir, ancak zikredilen kitaplarda değil. Bilakis;
   a. Ya İmam Muhammed'e nispet edilen başka kitaplarda bulunur. *Keysâniyyât*, *Hârûniyyât, Cürcâniyyât, Rakkiyyât* gibi. Bunlara "gayr-ı zâhirü'r-rivâye" denir. Çünkü bunlar İmâm Muhammed'den ilk kitaplar kadar zâhir, sâbit ve güvenilir yollarla nakledilmemiştir.
   b. Ya İmam Muhammed'in kitapları dışındaki kitaplardadır; Hasan b. Ziyâd'ın *Mücerred*'i, Ebû Yûsuf'un ashabının *Emâli*'si vb. gibi. *Emâli*, imlânın çoğuludur. İmlâ, âlimin etrafına kâğıt kalemleriyle oturan öğrencilerinin, âlimin Allah'ın (c.c.) kendisine açmasıyla söylediği şeyleri yazmalarıdır. Sonra, mecliste yazdıklarını toplayıp kitap haline getirirler ve buna imlâ ya da emâli derler. Seleften fukaha, muhaddislerin ve dil âlimlerinin ilimdeki âdeti böyleydi. Fakat bu âdet, ilmin kaybolmasıyla birlikte unutulup gitti. Dönüşümüz ancak Allâh'adır. Şâfiî uleması bunu "ta'lîka" olarak isimlendiriyorlar.
   c. Ya da müfret rivayetler yoluyla nakledilir; İbn Semâ'a, Muallâ b. Mansûr ve başkalarının muayyen bir mesele hakkındaki rivayetleri gibi.

3. **Fetâvâ** ki "vâkıât" olarak da isimlendirilir. Müteahhirûndan müçtehitlerin kendilerine sorulan suallere karşılık olarak, mezhebin mütekaddimûn ashabından bir rivayet bulamadıklarında, istinbat ettikleri meselelerdir. Mütekaddimûn, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in ashabı ve onların ashabıdır. Bu şekilde, içtihat asrı son bulana kadar devam eder. Onları tanımanın yolu, ashabımıza ait tabakât ve tarih kitaplarıdır.

[1] Eserin yazmaları için; https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/235419?SearchType=1
https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/210732?SearchType=1

Ebû Yûsuf ve Muhammed'in ashabı; İsam b. Yûsuf, İbn Rüstem, Muhammed b. Semâ'a, Ebû Süleyman el-Cüzcânî, Ebû Hafs el-Buhârî ve başkalarıdır. Ashabının ashabı ve sonrakiler; Muhammed b. Seleme, Muhammed b. Mukâtil, Nusayr b. Yahyâ, Ebû Nasr el-Kâsım b. Sellâm gibileridir. Onların ortak özelliği sonradan kendilerine ulaşan deliller dolayısıyla mezhebin ashabına muhalefet etmeleridir.[2]

Bize ulaştığına göre, müteahhirûnun fetvalarını toplayan ilk kitap, Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin *Kitabu'n-Nevâzil*'idir. Kitabında, meşayıhtan bir topluluğun fetvalarını, "Nusayr b. Yahya'ya soruldu; bir adam şöyle şöyle yapsa ne olur? O da şöyle cevap verdi…", "Ebu'l-Kasım'a soruldu; bir adam şöyle şöyle yapsa ne olur? O da şöyle cevap verdi…" şeklinde toplamıştır. Aynı üslupla meşayıh ondan başka kitaplar derlemişlerdir; Nâtıfî'nin *Mecmû'u'n-Nevâzil ve'l-Vakıât*'ı ve Sadrusşehid'in *Vakıât*'ı gibi.

Sonra müteahhirûn bu mesâilin üç tabakasını kitaplarında karışık bir halde zikrettiler; Kadıhan'ın *Câmi*'si ve *el-Hülâsa* gibi. Bazıları da ayırdı; Radiyüddin es-Serahsî gibi ki, önce mesâilü'l-usûl sonra mesâilü'n-nevâdir sonra da mesâilü'l-fetâvâyı zikreder ve ne de güzel yapmıştır.[3] Meşayıhın kitaplarında "müteahhirûn" denildiğinde kastedilen yukarıda izah ettiğimiz şekildedir. Onların kitaplarında nakledilenler ya naklettiğimiz üzere içtihatlardır, ya da mütekaddim ulemanın tahriçleri olan kavillerdir. Bu kaviller, bazen birden fazla veçhe/yöne ihtimali olur ve bazı meşayıh kendi tahricine göre açıklar, bazıları da başka bir yönden izah eder. Ya mütekaddimûnun ihtiyarları ve tercihleridir; "şu kavli Maveraünnehir meşayıhı tercih etti" ve "Semerkand meşayıhı bununla fetva verdi", denilmesi gibi. Kudemâda galip olan içtihat ve tercihtir ki, onlar hicri 200-400 arası olanlardır. Müteahhirûnda ise galip olan sadece tercihtir ki, onlar hicri 400'den sonra yaşayanlardır.[4]

Bil ki, Hâkim eş-Şehîd'in *Kâfî*'si mesâilü'l-usûlü içeren ve mezhebi nakletme konusunda itimat edilen kitaplardandır. Meşayıhtan bazıları bu kitabı şerh etmiştir; Şemsüleimme es-Serahsî onlardandır ki Serahsî'nin *Mebsut*'u diye meşhurdur. Hatta *Hidâye* şerhlerinde ve diğer kitaplarda mutlak olarak "el-Mebsût" denilince kastedilen budur. İmâm İsbîcâbî de *Kâfî*'yi şerh etmiştir. Yine Hâkim'in *el-Müntekâ*'sı mezhebin kitaplarındandır, bunda nevâdir rivayetler de bulunur. Bu yüzden Radiyüddin *Muhît*'te

[2] Mezhebin ashabından murat, Ebû Hanîfe'den ders alan talebelerin tamamını kapsayan fakihler topluluğudur. Sayılan fakihler İmameyn'in talebeleri olması hasebiyle, halef, kudemâ ya da mütekaddimûn olarak adlandırılan tabakaya mensuptur. Bunlardan mezhepte müçtehit olanlar, ashaba muhalefet etmeye güç yetirebilirken, meselede müçtehit olanların kurucu imamlara muhalefet edemeyecekleri yönünde genel bir kabul oluşmuştur. (Bk.: Kınalızade, *Tabakatü'l-fukaha*; İbn Kemal, *Tabakatü'l-fukaha*) Bu tabakadan, Ebu Hafs-ı Kebir'in ashabın cumhuruna muhalif olan bir görüşü için Bk: Leknevi, *Fevaid*, 18.

[3] Radıyü'din Serahsi'nin *Muhit*'i ile Burhaneddin Buhari'nin *Muhit*'inin karıştırıldığına dair bazı tartışmalar bulunmaktadır. *Muhîtu'l-Burhânî*'nin baskısının yapılmasıyla mesaili zahirü'r-rivaye, nadirü'r-rivaye ve vakıat sırasına uygun nakledildiği kesinleşince, bazı muhakkikler, Kınalızade'nin metinde övdüğü eserin aslında Burhaneddin Buhari'ye ait olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Radiyüddin Serahsi'nin eserinin yazmalarını inceleyen bazı araştırmacılar ise, her iki eserin de benzer tertibe sahip olduğu, *el-Asl*'daki ibarelerin ise lafzen değil manaen kitaplara alındığı sonucuna varmışlardır. Bk.: Leknevi, *Fevaidü'l-behiyye*, s. 189-191; *el-Asl*, 1/124, *el-Fethü'r-rabbani talikat ale Usuli'l-ifta ve Adabuhu*, 380, Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Alimleri, s. 97.

[4] Buna yakın dönemlendirmeler için bk.: Pîrîzâde, *Risâle fî Mezhebi'l-İmâm*; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 241.

bu kitabı nevâdirden sonra zikreder. Bu asırlarda *Münteka*'nın nüshaları bulunmamaktadır.[5]

Bil ki, *Mebsût/Asl*'ın nüshalarının İmam Muhammed'den rivayeti çoktur. Bunların en önde geleni, Ebu Süleyman el-Cüzcânî'nin *Mebsût*'udur. *Mebsût*'u müteahhirûndan bir cemaat şerhetmiştir; Hâherzâde olarak bilinen Şeyhülislam Ebu Bekr gibi ki *Mebsût*'u *el-Mebsûtu'l-Bekrî* olarak isimlendirildi. Ayrıca Şemsüleimme Halvânî ve başkaları da *Mebsût*'u şerhetmiştir. Onlar, *Camiu's-Sağîr*'i şerheden Fahrulislam Pezdevî ve Kadıhan'ın yaptığı gibi kendi sözlerini İmâm Muhammed'in sözlerinden ayırmadan serdettiler. *Hülâsa*'da Şeyhülislam'ın ya da başkasının nüshası denildiğinde bu zikredilenlerin *Mebsût*'ları kastedilir.

Bil ki, İmâm Muhammed *Mebsût*'un kitaplarını/bölümlerini önce tek tek telif etti. Mesela önce namaza dair meseleleri telif ederek "Kitâbu's-Salât" olarak isimlendirdi, bey'e dair meseleleri "Kitabü'l-Bey" olarak isimlendirdi. Eymân/yeminler ve ikrâh ve başkaları da böyle telif edildi ve sonra bir araya getirilerek *Mebsût* meydana geldi. Zikredilen her bir meseleye dair kitap başlıkları aynı isimle devam ederek, "Kitabu's-Salat" ve "Kitabu'z-Zekât" diye anılmaya devam etti. Kitaplarımızda İmâm Muhammed, "Kitabü'l-İkrar'da şöyle dedi", "Kitabu'd-Dava'da böyle dedi", denildiğinde kastedilen budur.

numani

[5] Radüyüddin Serahsi'nin *el-Muhît*'i Orta Asya ilim çevresinin fıkıh birikimini Ortadoğu'ya taşıması ve bilhassa günümüze müstakil olarak geldiği bilinmeyen Hâkim eş-Şehîd'in *el-Münteḳā* adlı eserini nakletmiş olmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. Özen, "Radiyüddin Serahsi", *DİA*.